

Violation of the Principle of Distinction During the Ramadan War: A Focus on US and Israeli Military Strikes Against Energy Facilities—Perspectives from Islam and International Law

Valiollah Nasiri

PhD student in International Law, Islamic Azad University, Maragheh Branch, Maragheh, Iran
[.valinasiri58@yahoo.com](mailto:valinasiri58@yahoo.com)

Saleh Rezaei Pishrobat (Corresponding Author)

Saleh Rezaei Pish-Robat, Associate Professor, Nuclear Science and Technology Research Institute, Tehran, Iran
srezaei@aeoi.org.ir

Hojjat Salimi Turkmani

Associate Professor, Department of Law, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.
salimi@azaruniv.ac.ir

Abstract

During the 12-Day War and the Ramadan War, the Zionist regime and the United States violated the principle of distinction by attacking civilian targets, including energy facilities. Employing a descriptive-analytical method and documentary research, this study examines the status of the principle of distinction and analyses the effects and consequences of its violation under both international law and Islamic law. The central research question is: what is the status of the principle of distinction in international law and Islamic law, and what are the consequences of violating it? Research findings indicate that in both international law and Islamic law, no principle or rule surpasses the principle of distinction in terms of importance and binding force. This principle is clear, fundamental, non-derogable and peremptory; it mandates that parties to a conflict direct their military operations exclusively against military objectives. Consequently, targeting non-military objectives—such as energy facilities—constitutes a flagrant violation of the “principle of distinction” and a clear instance of “war crimes” under Article 8 of the Rome Statute, thereby rendering the perpetrators, those who ordered the attacks, and those who carried them out criminally liable under international law.

Keywords: Ramadan War, principle of distinction, non-military objectives, energy facilities, civilian objects.

انتهاك مبدأ التمييز خلال حرب رمضان: التركيز على الضربات العسكرية الأمريكية والإسرائيلية ضد منشآت الطاقة - منظورات من الإسلام والقانون الدولي

ولي اله نصيري

طالب دكتوراه في القانون الدولي، جامعة آزاد الإسلامية، فرع مراغة، مراغة، إيران

valinasiri58@yahoo.com

صالح رضايي پيش رباط

أستاذ مشارك، معهد طهران للعلوم والتقنيات النووية، إيران

srezaei@aeoi.org.ir

حجت سليمي تركماني

أستاذ مشارك، قسم القانون، جامعة شهيد مدني في أذربيجان، تبريز، إيران

salimi@azaruniv.ac.ir

الملخص

خلال حرب الـ ١٢ يوماً وحرب رمضان، انتهك الكيان الصهيوني والولايات المتحدة مبدأ التمييز بشن هجمات على أهداف مدنية، بما في ذلك المنشآت الطبية والصحية وكذلك منشآت الطاقة. يعتمد هذا البحث على المنهج الوصفي - التحليلي والبحث الوثائقي، لبيان مكانة مبدأ التمييز ودراسة آثار وعواقب انتهاكه في القانون الدولي والإسلام. والسؤال الأساسي للبحث هو: ما هي مكانة مبدأ التمييز في القانون الدولي والإسلام، وما هي آثار انتهاكه؟ تظهر نتائج البحث أنه لا يوجد مبدأ أو قاعدة أقوى من مبدأ التمييز من حيث الأهمية والإلزام في القانون الدولي والإسلام. هذا المبدأ، مع وضوحه، أساسي وغير قابل للعدول وأمر، وبناءً عليه، يلتزم أطراف النزاع بتوجيه عملياتهم العسكرية ضد الأهداف العسكرية فقط. ومن ثم، فإن استهداف الأهداف غير العسكرية، مثل منشآت الطاقة، يُعد انتهاكاً صريحاً لمبدأ التمييز ومثالاً واضحاً على "جرائم الحرب" بموجب المادة ٨ من نظام روما الأساسي، بحيث يتحمل المرتكبون والآمرون والفاعلون المسؤولية الجنائية الدولية.

الكلمات المفتاحية: حرب رمضان، مبدأ التمييز، الأهداف غير العسكرية، منشآت الطاقة، الأماكن المدنية.

نقض اصل تفکیک در جنگ رمضان با تأکید بر حمله نظامی ایالات متحده آمریکا و رژیم صهیونیستی به تأسیسات انرژی در اسلام و حقوق بین الملل

ولی اله نصیری

دانشجوی دوره دکتری حقوق بین الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه، مراغه، ایران
valinasiri58@yahoo.com

صالح رضایی پیش رباط

دانشیار پژوهشگاه علوم و فنون هسته ای تهران، ایران
srezaei@aeoi.org.ir

حجت سلیمی ترکمانی

دانشیار گروه حقوق دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران
salimi@azaruniv.ac.ir

چکیده

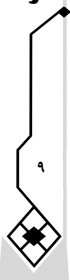
در طول جنگ ۱۲ روزه و جنگ رمضان، رژیم صهیونیستی و ایالات متحده آمریکا با حمله به اهداف غیرنظامی، از جمله تأسیسات انرژی، اصل تفکیک را نقض کردند. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از تحقیق اسنادی، به تبیین جایگاه اصل تفکیک و بررسی آثار و پیامدهای ناشی از نقض آن در حقوق بین الملل و اسلام می پردازد. پرسش اساسی تحقیق آن است که اصل تفکیک چه جایگاهی در حقوق بین الملل و اسلام دارد و نقض آن چه آثار و پیامدهایی به دنبال خواهد داشت؟ یافته های تحقیق نشان می دهد که در حقوق بین الملل و اسلام، هیچ اصل و قاعده ای از حیث اهمیت و الزام آوری، قوی تر از اصل تمایز وجود ندارد. این اصل، در عین صراحت و روشنی، بنیادی، غیرقابل عدول و آمره است و بر اساس آن، طرف های مخاصمه موظف اند عملیات نظامی خود را صرفاً علیه اهداف نظامی هدایت کنند. از این رو، هدف قرار دادن اهداف غیرنظامی، مانند تأسیسات انرژی، نقض آشکار «اصل تفکیک» به شمار می آید و مصداق بارز «جنایات جنگی» ذیل ماده ۸ اساسنامه ژنوا است؛ به گونه ای که مرتکبان آمران و عاملان این حملات، دارای مسئولیت کیفری بین المللی خواهند بود. کلیدواژه ها: جنگ رمضان، اصل تفکیک، اهداف غیرنظامی، تأسیسات انرژی، اماکن غیرنظامی.

۱. مقدمه

اصطلاحات *jus in bello* و *jus ad bellum* نخستین بار در آثار «جوزف کونز» در دهه ۱۹۳۰ مطرح شدند (Kolb, 2010, ص ۵۵۳). این دو عبارت بیانگر دو مفهوم متفاوت در حقوق بین الملل هستند که به ترتیب به شرایط توجیه استفاده از زور و قواعد رفتار در زمان جنگ می پردازند. حقوق دانان همواره میان این دو تمایز قائل شده اند (Sassoli, 2002, ص ۸۴۶). پروفسور دینشتاین می نویسد: «هیچ ارتباطی میان حق بر جنگ و حق در جنگ وجود ندارد» (Dinstein, 2016, ص ۳۰). همچنین پروفسور ساسولی این جدایی را «مهم ترین اصل حقوق بین الملل بشردوستانه» توصیف کرده (Sassoli, 2019, ص ۷۲۰) و پروفسور اشمیت آن را «اصل بنیادی حقوق بین الملل» نامیده است (Schmidt, 2010, ص ۷۳۹).

کمیته بین المللی صلیب سرخ نیز بر استقلال این دو اصل تأکید کرده است. با آغاز یک جنگ، حقوق مربوط به جنگ (*jus in bello*) مطرح می شود که هدف آن حفاظت از جمعیت غیرنظامی و صیانت از اهداف غیرنظامی است. یکی از مهم ترین اصول حقوق بشردوستانه در مخاصمات، «اصل تفکیک» است. برابر ماده ۴۸ پروتکل الحاقی اول کنوانسیون های ژنو ۱۹۴۹، طرف های متخاصم باید همواره میان غیرنظامیان و اهداف غیرنظامی از یک سو و اهداف نظامی از سوی دیگر تمایز قائل شوند و حملات را صرفاً متوجه اهداف نظامی سازند. به عبارت دیگر، حمله به غیرنظامیان و اموال غیرنظامی مطلقاً ممنوع است.

برخی به دلیل نقض مکرر این قواعد، حقوق بشردوستانه را فاقد ضمانت اجرا می دانند، اما باید توجه داشت که پابندی به این قواعد ریشه در تمدن ها، فرهنگ ها و ادیان دارد. نظام حقوقی اسلام بیش از سایر نظام ها، اصول

بشردوستانه‌ای را در راستای ارج نهادن به کرامت انسانی ارائه داده است. هرچند اصل تفکیک در قرآن و روایات به صراحت نیامده، اما آموزه‌های اسلامی بر حفظ جان و مال مردم و منع آسیب به غیرنظامیان تأکید فراوان دارند. احترام به اماکن مقدس و پرهیز از تخریب تأسیسات غیرنظامی نیز از اصول اخلاقی و فقهی جنگ در اسلام به شمار می‌رود.

در تعالیم اسلامی، رعایت اصول اخلاقی در جنگ‌ها گسترده است؛ برای نمونه، به افراد بی‌سلاح، مجروحان، سالخورده‌گان، زنان و کودکان نباید آسیب رساند؛ باغ‌ها و مزارع نباید تخریب شوند و استفاده از مواد سمی برای آلوده کردن آب‌ها ممنوع است (مکارم شیرازی، ۱۳۶۷، ص ۹). همچنین امیرالمؤمنین علی علیه السلام در فرمان خود به سپاهیان در جنگ صفین فرمود: «با دشمنان نجنگید تا آنان آغاز کنند... فراریان را نکشید، بر ناتوانان ضربه نزنید، مجروحان را از پای در نیاورید و با آزار زنان را تحریک نکنید» (مفید، ۱۳۶۷، ص ۲۰۵؛ طوسی، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۱۵۶). این گفتار، نمونه‌ای روشن از پایبندی اسلام به اصول انسانی در مخاصمات است.

این پژوهش به صورت نظری و کتابخانه‌ای، به بررسی نقض اصل تفکیک در جنگ رمضان با تأکید بر حملات به تأسیسات انرژی از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل پرداخته است. در این راستا از منابع فقهی، حقوقی، مقالات و اسناد بین‌المللی استفاده شده است. کتب اربعه و آثار فقه‌های شیعه مانند شیخ طوسی، علامه حلی، ابن‌ادریس، محقق حلی و شیخ صدوق در «کتاب الجهاد» به این مباحث پرداخته‌اند. وجه تمایز این پژوهش، بررسی هدف قرار دادن تأسیسات انرژی در مخاصمات مسلحانه از منظر اسلامی است که کمتر مطالعه شده است.

۱. مفهوم اصل تفکیک و معیارهای آن در حقوق بین الملل و حقوق اسلامی

اصل تفکیک هم جنبه پیشگیرانه و هم جنبه حفاظتی دارد و هدف آن کاهش خسارات مستقیم و جانبی برافراد و مراکز غیرنظامی است. کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ نسبت به این اصل صریح نبودند، اما پروتکل الحاقی اول (۱۹۷۷) در مواد ۴۸، ۵۱ و ۵۲ به صراحت به آن پرداخته است (Swiney & Saving, 2005, ص ۷۴۱). با این حال، تعیین اینکه چه هدفی نظامی است همواره آسان نیست (Bothe et al., 2019, ص ۷۴۶). برخی حقوق دانان بر این باورند که در تعیین اهداف نظامی باید به نحوه استفاده از اشیا توجه کرد، نه ویژگی ذاتی آن‌ها (Jeanne, 2001, ص ۱۶۴). براین اساس، هرشیء ممکن است در شرایطی به هدف مشروع حمله تبدیل شود (Schmitt, 1998, ص ۲۰۴؛ Wall, 2002, ص ۱۴۲).

ماده ۵۲ (۲) پروتکل الحاقی اول، اهداف نظامی را محدود به آن دسته از اهدافی می‌داند که از نظر ماهیت، مکان، هدف یا کاربرد، سهم مؤثری در اقدام نظامی دارند و تخریب آن‌ها در شرایط حاکم، مزیت نظامی مشخصی فراهم می‌آورد. بنابراین، دو معیار «سهم مؤثر در اقدام نظامی» و «ایجاد مزیت نظامی قطعی» لازم است (ILA Study Group, 2017, ص ۳۲). در صورت تردید، هدف باید غیرنظامی تلقی شود (API, art. 52).

۲. جایگاه اصل تفکیک

۱-۲. جایگاه اصل تفکیک در اسلام

دیدگاه اسلام بر کاهش آثار جنگ استوار است. فقهای شیعه و سنی قاعده «لا یُقْتَلُ غیرُ القتال» یا «لا یُقْتَلُ غیرُ الْمُقَاتِل» را مطرح کرده‌اند که بر ممنوعیت کشتن

غیرنظامیان دلالت دارد (روحانی، ۱۳۹۲، ج ۲۶، ص ۱۰؛ طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۱۳، ص ۹۰؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۶، ص ۲۳۸؛ عمید زنجانی، ۱۳۷۷، ج ۵، ص ۲۳۱). صاحب جواهر الکلام می‌نویسد: «کسی از فقها را سراغ ندارم که با اصل تفکیک مخالف باشد» و علامه حلی بر آن ادعای اجماع کرده است (نجفی، ۱۹۸۴، ج ۲، ص ۱۹۸). امام صادق علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل کرده که از ریختن سم در سرزمین مشرکان نهی فرمود (سبزواری، ۱۳۸۸، ص ۱۲۴).

در اسلام، کشتار کشاورزان، تاجران، کودکان، زنان، راهبان و غیره جایز نیست. همچنین محدودیت‌های زمانی (ماه‌های حرام)، مکانی (اماکن مقدس) و شیوه‌ای (منع سلاح‌های سمی، میکروبی، سوزاندن و قطع درختان) مورد تأکید است (طوسی، ۱۳۷۵، ص ۳۱۴؛ حلی، ۱۲۷۲، ص ۱۰۳؛ کلینی، ۱۴۳۱، ج ۵، ص ۲۸؛ اشعث کوفی، ۱۴۱۲، ص ۲۰؛ حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۵، باب‌های ۱۵ و ۱۶). آیه ۱۹۰ سوره بقره با عبارت «وَلَا تَعْتَدُوا» (از حد تجاوز نکنید) حدود جنگ را مشخص می‌کند. علامه طباطبایی می‌نویسد: «نهی از اعتداء نهی مطلق است و هر عملی را که عنوان تجاوز بر آن صادق باشد دربرمی‌گیرد؛ مانند کشتن زنان و کودکان یا هدف قرار دادن اهداف غیرنظامی» (طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۸۷). مؤلف تفسیر قرآن مهرنیز بر رعایت اصول اخلاقی در جنگ و منع تخریب باغ‌ها و آلوده کردن آب‌ها تأکید دارد (رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۱۲۴). دیگر مفسران نیز اطلاق «عدم تعدی» را تأیید کرده‌اند (بهرام‌پور، ۱۴۰۲، ص ۸۷؛ قرشی، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۳۵۲؛ شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۳، ص ۳۴۸).

در خصوص تأسیسات انرژی، هرچند نص صریحی وجود ندارد، اما قاعده محدودیت در شیوه‌های نبرد حکم آن را استنباط می‌کند. استفاده از سلاح‌های غیرمعمول که خسارات گسترده ایجاد کند، مانند زهرآلود کردن آب یا غذا،

ممنوع است (اشعث کوفی، ۱۴۱۲، ص ۲۰؛ حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۵، باب های ۱۵ و ۱۶). تخریب تأسیسات هسته ای که موجب انتشار تشعشعات رادیواکتیو و پیامدهای غیرقابل کنترل می شود، به طریق اولی حرام است (عبدالفیاض جانحوری، ۱۳۷۸، ص ۱۵۲). ماده ۵۶ پروتکل الحاقی اول نیز تأسیسات دارای نیروهای خطرناک (سدها، نیروگاه ها) را هدف حمله قرار دادن ممنوع اعلام کرده، هرچند این ممنوعیت مشروط است (Additional Protocol I, 1977, art. 56; Kurando, 2023, ص ۱). امام علی علیه السلام نیز در سیره عملی خود بر رعایت حقوق غیرنظامیان و مصونیت اموال غیرجنگی تأکید داشتند و می فرمودند که اموال غیرجنگی باید به صاحبانشان بازگردانده شود (مسعودی، ۱۳۴۶، ج ۲، ص ۳۶۴؛ نهج البلاغه، خطبه ۱۷۱؛ صدوق، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۶۰۳).

۲-۲. جایگاه اصل تفکیک در حقوق بین الملل

اصل تفکیک نخستین بار در «دستورالعمل های لیبر» (۱۸۶۳) شناسایی شد (Lieber, 1863, ص ۳). اعلامیه سن پترزبورگ ۱۸۶۸ و پروتکل بروکسل ۱۸۷۴ نیز آن را پذیرفتند. دستورالعمل آکسفورد ۱۸۸۰ تصریح کرد که وضعیت جنگی توسل به خشونت نامحدود را مجاز نمی شمارد (The Laws of War on Land, 1880, ص ۳۵). کنوانسیون های لاهه ۱۹۰۷ نیز به طور محدود به این اصل پرداختند (Convention Hague IV, 1907, art. 25; Convention Hague IX, 1907, art. 1). نخستین اشاره صریح به «هدف نظامی» در قواعد جنگ هوایی لاهه ۱۹۲۳ مشاهده شد (Oppenheim, 1952, ص ۹۴۱). پس از جنگ جهانی دوم، تلاش های کمیته بین المللی صلیب سرخ و قطعنامه های مجمع عمومی سازمان ملل (مانند قطعنامه ۲۶۷۵) و مؤسسه حقوق بین الملل (ادینبورگ،

۱۹۶۹) به تثبیت این اصل انجامید. اوج آن در پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ به کنوانسیون‌های ژنوتجلی یافت (Rovine, 1973, ص ۱۲۲). شورای امنیت نیز در قطعنامه‌هایی مانند ۲۵۷۳ حملات به زیرساخت‌های حیاتی را محکوم کرده است.

۳. حملات رژیم صهیونیستی و ایالات متحده به تأسیسات هسته‌ای و انرژی و نقض اصل تفکیک

حملات رژیم اسرائیل و ایالات متحده در جنگ ۱۲ روزه و جنگ رمضان علیه تأسیسات هسته‌ای و نیروگاه‌های برق ایران، از منظر حقوق بین‌الملل نقض آشکار نظام بین‌المللی امنیت هسته‌ای و قواعد بشردوستانه است. قطعنامه ۴۸۷ شورای امنیت (UN Security Council, 1981, para. 3)، کنوانسیون حفاظت فیزیکی از مواد هسته‌ای (CPPNM, 1979, art. 2)، کنوانسیون سرکوب اقدامات تروریسم هسته‌ای (ICSANT, 2005, art. 4) و قطعنامه‌های آژانس (IAEA, 1990, para. 2) بر ممنوعیت حملات به تأسیسات صلح‌آمیز هسته‌ای تأکید دارند. ماده ۵۶ پروتکل الحاقی اول نیز حمله به تأسیسات دارای نیروهای خطرناک را در صورت ایجاد تلفات شدید غیرنظامی ممنوع کرده است (Additional Protocol I, 1977). معاهده پلین‌دایا (۱۹۹۶، ماده ۱۱) و موافقتنامه هند-پاکستان (۱۹۸۸) نیز به صراحت حمله به تأسیسات هسته‌ای را ممنوع اعلام کرده‌اند. حقوق عرفی نیز این ممنوعیت را تثبیت کرده است (Henckaerts & Doswald-Beck, 2005, ص ۴۵).

حمله به نیروگاه‌های برق که ماهیت غیرنظامی دارند و برق بیمارستان‌ها و مراکز حیاتی را تأمین می‌کنند، نقض آشکار ماده ۴۸ پروتکل الحاقی اول و نیز

اصول فقهی اسلام است. در اسلام، حق حیات بنیادی‌ترین حق است (سوره مائده، آیه ۳۲) و هدف قرار دادن تأسیساتی که حیات غیرنظامیان را تهدید می‌کند، مصداق تجاوز و «اعتداء» ممنوع در آیه ۱۹۰ سوره بقره است. سیره امام علی علیه السلام نیز بر حمایت از مجروحان و منع تعرض به غیرنظامیان تأکید دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۳، ج ۹، ص ۳۹؛ محمدی ری‌شهری، ۱۳۹۱، ج ۴، ص ۳۳۹). آیه ۶۱ سوره نور نیز معیار مشارکت در جنگ را مشخص می‌کند که با اصل تفکیک در حقوق بین‌الملل همخوانی دارد (قربان‌نیا و اخگری بناب، ۱۳۹۰، ص ۹۵). همچنین حفاظت از محیط زیست در اسلام حتی در زمان جنگ مورد تأکید است (حرعاملی، ۱۴۰۹، ص ۵۹؛ فیرحی، ۱۳۸۷، ص ۱۵۳).

بنابراین، حملات مذکور از هر دو منظر حقوق بین‌الملل و فقه اسلامی غیرقانونی و ممنوع بوده و مصداق جنایات جنگی (ماده ۸ اساسنامه رم) است و آمران و عاملان آن دارای مسئولیت کیفری بین‌المللی هستند.

در حقوق اسلام نیز معیار تفکیک بر مبنای «مشارکت مؤثر» و «مزیت نظامی» قابل تحلیل است. فقهای شیعه کشتن غیرنظامیان را ممنوع دانسته‌اند، مگر آن‌که در امور جنگی نقش مؤثر داشته باشند. صاحب جواهر الکلام می‌نویسد: «نعم اذا كان ذا رأى و قتال، قُتل اجماعاً» (نجفی، ۱۹۸۱، ج ۲۱، ص ۷۵). همچنین اگر غیرنظامیان سلاح به دست گرفته و بجنگند، حرمت کشتن آنان برداشته می‌شود. در موارد «تترس» نیز حمله به آن‌ها جایز شمرده شده است (تقی‌زاده اکبری، ۱۳۸۶، ص ۲۰۱). رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در غزوه بنی‌نضیر اجازه دادند نخلستان‌های آنان تخریب شود که با اصل «مزیت نظامی» قابل تطبیق است. اشتراک این دو معیار نشان می‌دهد که اسلام بیش از چهارده قرن پیش، اصول انسانی جنگ را مطرح کرده است.

نتیجه‌گیری

اصل تفکیک، اصلی بنیادین در حقوق بشردوستانه و اسلام است. آیه ۱۹۰ سوره بقره با عبارت «وَلَا تَعْتَدُوا» مبنای منع تجاوز به اهداف غیرنظامی را فراهم می‌کند. هدف قرار دادن تأسیسات هسته‌ای و نیروگاه‌های برق در جنگ رمضان توسط ایالات متحده و رژیم صهیونیستی، نقض آشکار این اصل و مصداق جنایت جنگی است. سکوت و انفعال مجامع بین‌المللی، این نقض‌ها را تسهیل کرده است. از آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، شورای حکام و شورای امنیت انتظار می‌رود به تعهدات خود عمل کرده و متجاوزان را محکوم و پاسخگو سازند، از جمله الزام به جبران کامل خسارات وارده، تا از فروپاشی نظام منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای جلوگیری شود.

منابع و مآخذ

قرآن مجید

۱. ابن ادریس، علی. (۱۴۱۰ق). السرائر. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
۲. اشعث کوفی، محمد. (۱۴۱۲ق). الجعفریات (الأشعثیات). تهران: مکتبه نینوی الحدیثه.
۳. بهرام پور، ابوالفضل. (۱۴۰۲ش). تفسیریک جلدی مبین. تهران: آوای قرآن.
۴. تقی زاده اکبری، علی. (۱۳۸۶ش). قوانین و مقررات جنگ و صلح در اسلام. ج ۱. تهران: زمزم هدایت.
۵. حرعاملی، شیخ محمد بن حسن. (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه. قم: مؤسسه آل البيت.
۶. حلی، حسن بن یوسف. (۱۲۷۲ق). تذکره الفقها. تهران: بی نا.
۷. دشتی، محمد. (۱۳۷۹ش). نهج البلاغه. تهران: مشرقین.
۸. رضایی اصفهانی، محمد علی. (۱۳۸۷ش). تفسیر قرآن مهر. ج ۲. قم: پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.
۹. روحانی، محمد صادق. (۱۳۹۲ش). فقه الصادق. ج ۲۶. قم: آیین دانش.
۱۰. سبزواری، سید عبدالاعلی. (۱۳۸۸ش). مذهب الاحکام فی بیان حلال و حرام. ج ۱۵. قم: دارالتفسیر.
۱۱. شاه عبدالعظیمی، حسین. (۱۳۶۳ش). تفسیر اثنی عشری. ج ۱. تهران: میقات.
۱۲. صدوق، محمد بن علی قمی. (۱۳۸۸ق). الامالی. قم: ذوی القربی.
۱۳. طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۷۸ش). تفسیر المیزان. مترجمان صالحی کرمانی و خامنه ای. تهران: امیرکبیر.

۱۴. طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۷۵ق). الاقتصاد الهادی إلى طريق الرشاد. تهران: کتابخانه جامع چهل ستون.
۱۵. عبدالفیاض جانحوری، عبدالاحمد. (۱۳۷۸ش). حقوق جنگ و صلح. تهران: وحدت.
۱۶. عمید زنجانی، عباسعلی. (۱۳۷۷ش). فقه سیاسی. ج ۵. تهران: امیرکبیر.
۱۷. فیرحی، داود. (۱۳۸۷ش). «مفهوم جنگ و اخلاق نظامی در اسلام شیعی». مجله سیاست، ۳۸ (۱): ۱۳۱-۱۶۰.
۱۸. قربانی نیا، ناصر؛ اخگری بناب، نادر. (۱۳۹۰ش). «عدم مشروعیت کاربرد سلاح هسته‌ای در پرتواصل تفکک با رویکرد اسلامی». حقوق اسلامی، ۲۸ (۸): ۷۳-۱۰۳.
۱۹. قرشی، سید علی اکبر. (۱۳۷۴ش). تفسیر احسن الحدیث. ج ۷. تهران: بنیاد بعثت.
۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۳۱ق). فروع کافی. قم: دارالاضواء.
۲۱. مجلسی، محمد باقر. (۱۴۰۳ق). مرآة العقول. ج ۲۶. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۲۲. محمدی ری شهری، محمد. (۱۳۹۱ش). گزیده دانشنامه امیرالمؤمنین علیه السلام. قم: دارالحدیث.
۲۳. مسعودی، علی بن حسین. (۱۳۴۶ش). مروج الذهب. مصر: مطبعه البیبه.
۲۴. مفید، محمد بن نعمان. (۱۳۶۷ش). الجمل. ترجمه مهدی دامغانی. تهران: نی.
۲۵. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۶۷ش). تفسیر نمونه. ج ۲. تهران: دارالکتب

الاسلامیه.

۲۶. پیام امام امیرالمؤمنین (شرحی بر نهج البلاغه). تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۲۷. نجفی، محمدحسن. (۱۹۸۴م). جواهرالکلام. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

منابع لاتین

28. Additional Protocol I. (1977). Art. 56.
29. Bothe, M., Partsch, K. J., & Solf, W. A. (2019). New Rules for Victims of Armed Conflicts. Leiden: Nijhoff.
30. Convention Hague IV. (1907). Art. 25.
31. Dinstein, Y. (2016). The Conduct of Hostilities (3rd ed.). Cambridge UP.
32. Henckaerts, J. -M., & Doswald-Beck, L. (2005). Customary IHL. Vol. I. Cambridge UP.
33. IAEA. (1990). GC(XXXIV)/RES/533, para. 2.
34. ILA Study Group. (2017). Conduct of Hostilities, 93(322), 327-328.
35. Jeanne, M. (2001). Air Force Law Review, 51(1), 164-182.
36. Kolb, R. (2010). IRRC, 37(320), 553-561.
37. Kurando, M. (2023). Int. J. Nuclear Security, 8(2), 1-14.
38. Lieber, F. (1863). Instructions for the Government of Armies. Gen. Orders No. 100.
39. Oppenheim, L. (1952). International Law (7th ed., Vol. II). London: Longman.
40. Pelindaba Treaty. (1996). Art. 11.
41. Rovine, A. (1973). AJIL, 67(118), 122-141.
42. Sassoli, M. (2002). IRRC, 84(1), 846-864.
43. Sassoli, M. (2019). IHL: Rules, Controversies. Edward Elgar.
44. Schmidt, M. (2010). Int. Law & Politics, 42(2), 739-316.
45. Schmitt, M. N. (1998). In Liber Amicorum Grunawalt, pp.204-207.
46. Swiney, G. (2005). The International Lawyer, 39(3), 733-758.
47. The Laws of War on Land. (1880). Oxford Manual.